

Rasmus Brun Pedersen og Flemming Juul Christiansen Europæisering af koalitioner mellem Folketingets partier¹

Påvirker EU-medlemskabet koalitionsdannelsen i Folketinget? Vi peger på, at det er tilfældet over tid, på tværs af regeringsfarve og politikområder og viser, at der er forskel på koalitionsdannelsen på lovgivning påvirket af EU sammenlignet med almindelig national lovgivning. Vi påpeger eksistensen af en stabil koalition af ”EU-partier”, som ud over at indgå overordnede aftaler om dansk europapolitik også sikrer regeringen flertal om EU-lovgivningen. Vi argumenterer for, at variationen i koalitionsmønstrene skyldes, at regeringens dagsordenskontrol er mindre, når EU fastlægger indhold og timing. Regeringen kompenserer for den reducerede kontrol ved at inddrage en kerne af Folketingets partier i et fast samarbejde, der minder om politiske forligskredse. En række af de negative effekter af europæisering i form af parlamentarisk afkobling slår dermed mindre kraftigt igennem i det danske mindretalssystem.

På trods af en stigende interesse for hvordan EU påvirker sine medlemslandes parlamentariske arbejde, mangler der fortsat studier af, hvorvidt og hvor meget det europæiske samarbejde ændrer hverdagen i medlemsstaternes parlamenter. Fx efterlyser Raunio (2009) samt Raunio og Wiberg (2010) mere detaljerede empiriske analyser af, hvordan EU-medlemskabet påvirker samarbejdsrelationerne mellem de nationale parlamenters politiske partier.

Vores artikel fokuserer på et hidtil overset aspekt af dette, nemlig EU-medlemskabets påvirkning af partiernes flertalsopbygning i Folketinget. Europæisering kan defineres som en proces, i hvilken individuelle eller organisatoriske aktører eller institutioner reagerer på ændrede betingelser som følge af EU's udvikling (Ladrech, 2002: 393). Litteraturen har overvejende fokuseret på europæiseringens effekt på Folketingets institutioner, herunder særligt Europaudvalget. Vores artikel peger på relevansen af at fokusere på koalitionsdannelsen forud for partiernes aktivitet i Europaudvalget samt i folketingssalen efterfølgende. Vi identificerer en relativt fast koalition af ”EU-partier”, som er parter i de politiske aftaler, der overordnet fastlægger Danmarks EU-politik. Ved at sammenligne lovgivning, der udspringer fra EU, med normal national lovgivning, når vi ydermere frem til, at samme kreds af partier står bag størsteparten af de vedtagne love, som implementerer EU-regler, uanset hvilket politikområde det drejer sig om. Forskelle i regeringens dagsordenskontrol udgør en mulig forklaring på denne forskel. Resultaterne peger samlet på, at det er

væsentligt at inddrage koalitioner for at forstå Folketingets EU-koordinering, hvormed den hidtidige, overvejende institutionelt prægede litteratur sættes i et nyt perspektiv.

Håndteringen af EU-lovgivningen: Et koalitionssteoretisk udgangspunkt

Koalitionsdannelse mellem partier er et almindeligt fænomen i parlamentariske demokratier, når intet parti har flertal alene (Laver og Schofield, 1990). Mindretalsregeringer må derudover inddrage partier uden for regeringen, hvilket kan ske fra sag til sag eller med fast støtteparti (Strøm, 1990: 97). For Danmarks vedkommende findes også længerevarende, men emnemæssigt afgrænsede aftaler kaldet politiske forlig. Disse er karakteriseret ved, at regerings- og oppositionspartier sammen binder sig til at gennemføre og opretholde politik, så længe forliget løber (Christiansen, 2008; Pedersen, 2011). Det sker meget sjældent, at en lov vedtages uden om regeringspartierne (jf. dog Damgaard og Svensson, 1989). Den danske regering besidder, på linje med regeringer i de fleste andre parlamentariske systemer, en betydelig grad af dagsordenskontrol (Tsebelis, 2002: 93). Det indebærer, at de nationale regeringer i vidt omfang bestemmer over lovforslagernes substantielle indhold samt timingen for deres fremsættelse (jf. Döring, 1995; Bräuning og Debus, 2009). Regeringerne kan også forsøge at kontrollere flertalsdannelsesprocessen ved selv at vælge sine samarbejdspartnere samt at tilbyde dem kompensation.

Den europæiske integrationsproces antages at påvirke magtrelationerne mellem nationale regeringer og parlamenter til førstnævntes fordel pga. deres direkte deltagelse i Ministerrådets forhandlinger. Dette giver teoretisk mulighed for at tilegne sig en række informations- og ressourcemæssige fordele, som systematisk anvendes til at udøve indflydelse på indholdet af lovgivningen (Raunio, 1999, 2005; Raunio og Hix, 2000; Maurer og Wessels, 2001; Anderson, 2002; Goetz, 2005; Börzel og Risse, 2006). Forhandlingerne i EU-systemet fungerer imidlertid ikke kun til regeringernes fordel, da de på en række områder også begrænser regeringernes dagsordenskontrollerende funktion. Benz (2004) peger på, at nationale parlamenter og regeringer har langt mindre kontrol over indholdet og timingen af EU-initieret lovgivning sammenlignet med national lovgivning. Dette forstærkes for samarbejdets små medlemsstater, hvis muligheder for at sætte den europæiske dagsorden og bestemme indholdet af EU's lovgivningsproces er begrænset (Moravcsik, 1998; Anderson, 2002).

I Danmark kompliceres billedet af, at de danske mindretalsregeringer fra midten af 1990'erne er begyndt at basere deres indenrigspolitiske parlamentariske flertal på EU-skeptiske partier, som imidlertid ikke i samme grad kan for-

ventes at bakke op om initiativer og regulering fra EU. Regeringernes muligheder for at kontrollere beslutningsprocessen omkring EU-lovgivning adskiller sig dermed fra den normale nationale lovgivning, selvom de fortsat har brug for at skabe flertal om den EU-initierede lovgivning, da de i udgangspunktet er i mindretal på disse områder. Dermed bliver det mere fordelagtigt end på indenrigspolitikken at inddrage EU-positive oppositionspartier i flertalsdannelsen. Vi bør forvente særskilte, bredere koalitions mønstre omkring lovgivning påvirket af EU som følge af, at regeringens evne til at sætte den lovgivningsmæssige dagsorden, samt frit at vælge sine koalitions partnere, reduceres. Hermed bliver den mere afhængig af oppositionen for at vedtage denne type lovgivning. EU-medlemskabet udsætter de nationale regeringer for et kontinuerligt pres for at opbygge flertal omkring EU-relateret politik på tidspunkter og lovgivningsområder, som regeringen kun i begrænset omfang kan påvirke. I et mindretals-system som det danske bliver regeringen dermed relativt mere afhængig af en bredere inddragelse af den EU-positive del af oppositionen, end den ville blive på den nationale lovgivning, hvor den mere frit vil kunne vælge, hvornår eller om den vil fremsætte sine lovforslag.

Nationale regeringer – og i særlig grad mindretalsregeringer – må forventes at etablere procedurer, der kan håndtere dette kontinuerlige lovgivningsmæssige pres og systematisk reducere muligheden for at komme i mindretal (Benz, 2004; Auel og Benz 2005). Et redskab er at udvikle eller benytte allerede eksisterende parlamentariske mekanismer og arbejdsprocedurer. Dette sikrer stabile og længerevarende koalitioner for dermed at undgå usikkerhed og reducere de forventede transaktionsomkostninger, der opstår ved at skulle forhandle sine flertal fra sag til sag (Strøm og Lupia, 2008).

Disse mekanismer udfolder sig formelt i Europaudvalget, men giver sig uformelt udtryk på det europapolitiske område på to beslægtede måder. For det første kommer de til udtryk gennem formuleringen af såkaldte ”europapolitiske aftaler” eller ”nationale kompromisser” for EU-politikken, der fungerer som brede rammeaftaler for Folketingets EU-partier (jf. Folketinget, 2004, 2008). Selve aftalerne er uden udløbsdato og specificerer, at kun aftalepartnere kan ændre i dem, hvorved disse partier tildeles vetoret, som det også er kendt fra indenrigspolitiske forlig. Disse forligslignende arrangementer afspejler en fælles forståelse mellem deltagerne på det europapolitiske område, men de har et længere tidsperspektiv og er mindre policy-specifikke end traditionelle forlig, idet de primært handler om principper og procedurer for europapolitikken. For det andet ved etableringen af en parlamentarisk norm for den praktiske flertalsopbygning, som går ud på, at gruppen af selvudnævnt ansvarlige ”EU-partier” medvirker til at sikre, at påkrævede EU-initiativer bliver gennemført i

dansk lovgivning, så de danske EU-forpligtelser bliver overholdt. I forhold til indholdet er både regeringens og EU-partiernes indflydelse begrænset. I modsætning til en traditionel forligskreds har partierne dermed ikke vetoret i forhold til EU-implementeringen, men tværtimod en vidtgående forpligtelse til at varetage de danske EU-forpligtelser og herunder vedtage lovgivning, der sikrer EU-implementering. I lighed med forligskredse udgør EU-partierne dog en relativt bindende politisk ramme, inden for hvilken dansk EU-politik formuleres og forhandles (jf. Christiansen, 2008; Pedersen, 2009). Regeringen kompenserer dermed for sin reducerede dagsordenskontrol, der i et vist omfang tvinger den til at fremlægge en politik fastlagt af EU, ved at give en kreds af partier – herunder EU-positive oppositionspartier – en mere privilegeret adgang til EU-beslutningsprocessen for at yde sin støtte til den politik. Vi forventer, at denne forskel kommer til udtryk i partiernes stemmeadfærd, hvor vi bør forvente forskellige stemmemønstre mellem EU og almindelig national lovgivning.

Forventninger og hypoteser

Vores hypotese lyder, at dansk EU-politik formuleres i en kreds af partier, der uanset regeringsfarve medvirker til at sikre flertallene bag den til enhver tid siddende danske regering på EU-politikken. Uden dagsordenskontrol kan en regering ikke i samme omfang som med almindelig indenrigspolitik styre timingen og indholdet af sine lovforslag, men den skal alligevel bruge et flertal. Det kræver større indrømmelser til de partier, den vælger at benytte sig af i flertalsopbygningen. Partier med regeringspotentialer vil ydermere have en interesse i, at Folketingets behandling af EU-politikken ”fungerer” uden samtidig at afskære sig fra at benytte stemmer fra EU-skeptiske partier i andre spørgsmål. Vi forventer en højere grad af samarbejde mellem en stabil kreds af partier omkring de lovforslag, som relaterer sig til direkte dansk implementering af EU-initiativer, da disse områder er underlagt mindst national dagsordenskontrol. Sammenhængen forventes at gælde på tværs af politikområder og regeringsfarve. Omvendt vil partierne uden for aftalekredsen støtte en mindre del af implementeringslovgivningen, som Folketinget skal godkende, end det er tilfældet for EU-partierne. For national lovgivning forventer vi, at regeringens stærkere dagsordenskontrol gør, at den i højere grad benytter muligheden for at få gennemført mest muligt af sin fremlagte politik ved at samarbejde med det parlamentariske grundlag, uanset om loven i øvrigt tager hensyn til EU-regler eller ej.

Ligeledes forventer vi, at det gør en forskel for partiernes stemmeadfærd at blive inkluderet som en del af EU-koalitionen, altså at der er en ”før og efter effekt”. Dette tester vi ved at fokusere på Socialistisk Folkepartis stemmeadfærd

forud for partiets indtræden i det nye nationale kompromis på EU-politikken i 2004 og efterfølgende. På netop dette tidspunkt burde vi kunne observere en ændring.

Måling af europæisering af nationale koalitions mønstre

Raunio (2009: 326) peger på, at der mangler teoretisk konsensus om, hvordan "europæisering af national lovgivning" skal operationaliseres og måles. Dette har gjort det vanskeligt at formulere og anvende komparative mål for EU's indflydelse på de nationale parlamenter. Årsagen hertil er blandt andet forskelle i det omfang, hvormed regeringer udsteder bekendtgørelser eller dekretter, som ikke kræver parlamentarisk inddragelse i lovgivnings- og implementeringsarbejdet (Raunio, 2009). For det andet kan det være vanskeligt at måle den europæiske integrations indirekte indflydelse, da mange medlemslande undlader at registrere, om forslaget er omfattet af EU eller gør opmærksom på dette i behandlingen af det konkrete lovforslag. Danske lovforslag rummer imidlertid siden 1998 en systematisk stillingtagen til EU-elementer. Da vores fokus er på den parlamentariske koalitionsdannelse, har vi brug for et kvantitativt mål, der indfanger, hvordan partierne tager stilling, hvilket sker i forbindelse med vedtagelsen af lovforslag samt i forhold til mandatafgivning i Europaudvalget. Ligeledes har vi brug for en kvalitativ forståelse af, hvordan de europapolitiske aftaler forpligter de parlamentariske partier i lovgivningsprocessen.

Konceptualisering og operationalisering

Om national koalitionsdannelse er blevet europæiseret betyder, at vi må identificere, hvilke love er påvirket af EU. Derfor har vi kodet samtlige 2894 vedtagne love i det danske Folketing mellem 1998 og 2011 i forhold til deres EU-status. Administrativt fastsatte regler i form af bekendtgørelser mv., som implementerer EU-regler uden lovændringer, er ikke inkluderet i vores analyse, da vores primære fokus er at analysere koalitionsdannelsen mellem Folketingets partier på EU-området.

De fleste hidtidige danske (Blom-Hansen og Christensen, 2004; Kelstrup et al., 2008) og internationale opgørelser af loves EU-status (fx Raunio og Wi-berg, 2010) har overvejende opereret med en ren dikotomi: EU eller ikke-EU. Argumentet om regeringens tabte dagsordenskontrol nødvendiggør en yderligere opdeling, der kan indfange både den indirekte og den direkte påvirkning af EU-samarbejdet. Dele af lovgivningen er udtryk for vedtagelsen af EU-initieret lovgivning fx i form af direktiver og forordninger, som indarbejdes i dansk lovgivning gennem Folketingets direkte godkendelse. Anden lovgivning er derimod påvirket af EU-retten, selvom den udspringer fra et rent dansk

initiativ. Denne indirekte påvirkning kan have flere former: Lovgivning som er begrænset af EU-ret, tilpasser sig denne, eller som eksempelvis kræver EU-notificering, ligesom en lov kan videreføre allerede gældende EU-implementering.² Endelig findes der national lovgivning, som EU ikke har relevans for.

Vi har kodet lovforslagene i tre kategorier, som indfanger henholdsvis den direkte og indirekte påvirkning samt den del af lovgivningen, der ikke er påvirket af EU. Her lægger vi os på linje med analyser og metoder i den danske Magtudredning, som har en lignende operationalisering af målingen af europæiseringen af den danske lovgivning (Togeby et al., 2003).³ Metodisk udbygger vi dog disse undersøgelser ved at opstille et tidsseriestudie frem for at foretage nedslag i enkelte samlinger, hvilket giver et mere fuldstændigt billede af udviklingstendenserne samt stabiliteten i koalitions mønstrene, som hidtil ikke har været undersøgt på baggrund af afstemningsdata fra Folketinget.

I vurderingen af den enkelte lovs EU-status har vi baseret vores kodning på en fortolkning af lovforslagets bemærkninger fremsat ved lovforslags fremsættelse. Andre studier støtter sig også til bemærkningerne i lovforslagene som primær kilde, hvormed vores operationalisering følger gængs praksis i forhold til hidtidige analyser af EU-emnet i dansk lovgivning (Togeby et al., 2003; Blom-Hansen og Christensen, 2004; Kelstrup et al., 2008; jf. desuden CEPOS, 2011). Fra 1998 har næsten alle lovforslags bemærkninger rummet en fast EU-rubrik, men vi har kodet samtlige bemærkninger. Vi undersøger dermed fire valgperioder fra 1998 til 2011.

For at opnå et mål for koalitionsdannelsen i Folketinget har vi endvidere inkluderet kvantitative data fra de politiske partiers tilslutning til afgivelse af mandater i Europaudvalget, som er blevet offentliggjort siden 2001. Mandatafgivningsproceduren har til formål at garantere regeringen, at der ikke er et flertal imod dens forhandlingsposition.

Selvom regeringen meget sjældent har et flertal imod sig i udvalget, kan det skyldes, at inddragelsen af EU-partierne i forhandlingsprocessen op til den formelle mandatafgivning i udvalget påvirker regeringen sådan, at dens oplæg tilpasses oppositionen, så regeringen undgår at få et flertal imod sig. Omfanget af denne indflydelse kan kun meget vanskeligt måles kvantitativt. Derfor har vi i analysen suppleret den kvantitative dataindsamling med en række baggrundsinterviews med EU-ordførere og partiernes EU-politiske medarbejdere om de europapolitiske aftalers funktion i forhold til flertalsopbygning samt betydningen af, at aftalekredsen inddrages i lovgivningsprocessen. Vi har desuden studeret udvalgsberetninger samt udtalelser fra folketingsdebatterne, der synes at bekræfte eksistensen af en parlamentarisk norm, som forpligter en kreds af

EU-positive partier til at sikre overholdelsen af de danske EU-forpligtelser, når de kræver gennemførelse via lovgivning og dermed inddragelse af Folketinget.

EU i dansk lovgivning

I perioden fra 1998 til 2011 vedtog Folketinget i alt 2894 love, hvoraf omtrent 40 pct. indeholdt en eksplicit reference til EU i bemærkningerne til loven. Af disse angik godt 14 procentpoint implementering af direktiver, domstolsafgørelser mv., mens omtrent 26 pct. på anden måde var EU-relaterede. Lige knap 60 pct. af de vedtagne love i perioden fra 1998 til 2011 vedrørte ikke EU.

Tabel 1: EU's andel i dansk lovgivning behandlet i Folketinget 1998-2011

Regeringsperiode	Direkte implementering	National lovgivning EU-relateret	Al EU-omfattet lovgivning	National lovgivning - ikke EU-omfattet	Al lovgivning
1998-2001	110 (13,9)	216 (27,3)	326 (41,3)	464 (58,7)	790 (100)
2001-2005	97 (14,3)	172 (25,4)	269 (39,7)	409 (60,3)	678 (100)
2005-2007	88 (14,8)	135 (22,7)	223 (37,4)	373 (62,6)	596 (100)
2007-2011	118 (14,2)	232 (28,0)	350 (42,2)	480 (57,8)	830 (100)
Total	413 (14,3)	755 (26,1)	1168 (40,4)	1726 (59,6)	2894 (100)

Note: Procentsatser i parentes.

Niveauet er overordnet på linje med undersøgelser foretaget af Togeby et al. (2003), Kelstrup et al. (2008) samt CEPOS (2011).⁴ Andelen af dansk lovgivning med en eller anden form for EU-relation har på tværs af de enkelte regeringsperioder ligget relativt stabilt på omtrent 40 pct. Internationale undersøgelser af EU-lovgivningens betydning er både nået frem til højere og lavere niveauer. For Finland blev der fundet frem til en andel på omtrent 20 pct. (Raunio og Wiberg, 2010), hvorimod det gælder op mod 80 pct. af tysk lovgivning på forbundsniveau (Raunio, 2009). Det er imidlertid vanskeligt at sammenligne disse opgørelser på grund af forskellige nationale lovgivningstraditioner i forhold til loves antal og omfang.

Folketingets behandling af EU-lovgivning

Europapolitiske aftaler og aftalekredse i dansk EU-politik

Folketingets Europaudvalg betragtes i dele af litteraturen som en central nøgle til at forstå dansk EU-politik og dermed de danske partiers håndtering af flertalsdannelsen på EU-området. Dette afspejler en tendens i den internationale parlamentslitteratur til at opfatte stående udvalg som nødvendige forudsætnin-

ger for et stærkt nationalt parlament (Laver og Schofield, 1990; Strøm, 1990: 70-73; Damgaard, 1990). Europaudvalget nyder da også en særlig position blandt folketingsudvalg med tværgående koordinationsfunktioner (Jensen, 2003, 2007). På linje med Bille (1991), Benz (2004) samt Damgaard og Jensen (2005) opfatter vi dog den forudgående uformelle koordination mellem de politiske partier som en forudsætning for at forstå partiernes mandatafgivning i Europaudvalget. Aftalekredsen har traditionelt bestået af Venstre, Socialdemokraterne, Det Konservative Folkeparti og Det Radikale Venstre samt Centrumdemokraterne før 2001. Efter 2005 er Socialistisk Folkeparti i stigende grad blevet inkluderet i samarbejdet. Inden for aftalekredsen eksisterer den norm, at der skal findes ”en politisk forståelse i aftalekredsen”, inden ændringer i de danske EU-positioner kan gennemføres. Denne forståelse har i særlig udbredt grad gjort sig gældende i forbindelse med den danske deltagelse i europæiske traktatforhandlinger (Pedersen, 2009), men aftalestrukturens relevans inkluderer også forhandlingerne om indholdet og udformningen af den danske regerings forhandlingsmandater i Ministerrådet.

Ifølge interviews med EU-ordførerne er det knap så bindende at deltage i aftalekredsen som i de mere policyspecifikke politiske forlig. Alligevel kan regeringen ikke umiddelbart ignorere deltagerkredsens ønsker i en forhandling, da det parlamentariske flertal traditionelt skabes i denne kreds af partier. Evnen og viljen til at udøve indflydelse internt i kredsen afhænger af, hvor meget ”politisk kapital” de forskellige parter er villige til at investere i forhandlingerne. Ministeren kan ikke politisk holde til at kæmpe imod aftalepartnernes ønsker på alle de områder, der søges mandat til. Dette ville selvsagt være u hensigtsmæssigt i forhold til den praktiske deltagelse i Ministerrådets forhandlinger. Aftalekredsens medlemmer – dvs. partierne i kredsen, primært repræsenteret ved deres europapolitiske ordførere – har undertiden relativt nemt ved at gøre deres indflydelse gældende på de danske forhandlingsmandater. Det skyldes, at den pågældende minister typisk ikke ønsker at slide på sin politiske kapital, ligesom denne har brug for ikke at have et flertal imod sit forhandlingsmandat i de forestående forhandlinger i EU’s Ministerråd.

For oppositionspartierne er deltagelse i aftalekredsen forbundet med både rettigheder og pligter. Som modydelse for at kunne søge og udøve indflydelse på regeringens forhandlingspositioner forpligter de sig også til at sikre, at EU-initiativer bliver vedtaget i folketingssalen. Spørgsmålet om at opbygge ”politisk kapital” er derved også centralt for oppositionen, som vanskeligt kan holde til at kræve og søge indflydelse på mandaterne for efterfølgende ikke at levere ”den parlamentariske vare” i form af et politisk flertal bag regeringens forhandlingsresultater. Det påpeges, at deltagerne i aftalekredsen ofte vil ”strække

sig meget langt” i konkrete forhandlinger for at sikre en bred tilslutning og vedtagelse af de konkrete lovforslag. Det betyder, at kredsens deltagere søger at undgå konflikt i forbindelse med sagsbehandlingen, eftersom regeringen selv sagt ikke kan garantere, at de danske forslag indarbejdes i de endelige direktivforslag. Derfor vil oppositionspartierne typisk vælge at bakke op om de endelige forhandlingsresultater, selvom de ikke nødvendigvis afspejler indholdet i mandatet, forudsat at regeringen efter bedste evne har forsøgt at forsvare de danske positioner i en given forhandling. Forståelsen mellem kredsens partier om lovgivningsarbejdet på EU-politikken medvirker til en relativ smidig dansk lovgivningsprocedure fra mandater til egentlig lovgivning.

Kredsens af EU-partier spiller en rolle tidligt i lovgivningsprocessen, ikke mindst fordi eksistensen af denne – samt indholdet og principperne i de overordnede EU-politiske aftaler – er kendt af embedsværket og de relevante koordinationsministerier, som gennem deres deltagelse i forhandlingerne i EU-systemet søger at tage hensyn til, hvad der nationalt er muligt at vedtage.

Forhandlingerne i Europaudvalget

Tabel 2 viser, hvordan Europaudvalgets politiske partier har støttet VK-regeringens forhandlingsoplæg til mandatafgivning i perioden 2001-2011. Overordnet kan man se, at VK-regeringerne har baseret sine forhandlingsmandater på en relativt stabil kreds af partier bestående af Socialdemokraterne, Det Radikale Venstre, Venstre og Det Konservative Folkeparti, altså de fire regeringspartier henholdsvis før og efter 2001. Ligeledes har Socialistisk Folkeparti givet mandat til eller undladt at stemme imod regeringens forhandlingsmandater i 86,6 pct. af de tilfælde, hvor regeringen har bedt om mandat.

Mindre overraskende er det, at Enhedslisten har afgivet tilslutning til færrest mandater (55,6 pct.), mens det ligeledes EU-skeptiske Dansk Folkeparti har givet tilslutning eller undladt at markere modstand i 71,3 pct. af tilfældene. Som forventet giver tallene umiddelbart et indtryk af en relativt stabil kreds af partier, som bakker op om den til enhver tid siddende regerings forhandlingsmandater. For tiden før 2001 findes der ikke tilsvarende årlige opgørelser. Jensen (2007: 221) har imidlertid opgjort andelen af mindretalsudtalelser i Europaudvalget mellem 1973 og 2001 og når frem til, at venstrefløjen (SF og længere til venstre) sagde fra i 13 pct., højrefløjen (partier til højre for V og K) i 16 pct. og partier med ”regeringspotentialer” i blot 4 pct. af tilfældene. Disse tal svarer til resultaterne efter 2001 og tyder dermed på en betydelig stabilitet på tværs af valg og regeringskonstellationer omkring flertalsdannelsen i Europaudvalget.

Table 2: Partiernes støtte til mandatafgivning i Europaudvalget 2001-2010

	2001	2001-2005	2005-2007	2007-2010	Gennemsnit
Enhedslisten	48,6	58,7	49,0	58,5	55,6
Socialistisk Folkeparti	90,5	88,0	85,8	84,4	86,6
Socialdemokraterne	100,0	96,4	92,9	91,8	94,4
Radikale Venstre	100,0	97,2	95,3	87,1	94,7
Konservative Folkeparti	99,4	100,0	100,0	100,0	100,0
Venstre	99,4	100,0	100,0	100,0	100,0
Dansk Folkeparti	79,0	74,7	65,6	72,1	71,3

Note: Optalte tilkendegivelser af ikke at gå imod regeringens forhandlingsmandat. Centrumdemokraterne, Kristeligt Folkeparti og Ny Alliance havde ikke plads i Europaudvalget i perioden. Den første kolonne dækker kun love vedtaget i 2001 i Folketingets 2000/01-samling.

Kilde: Europaudvalget (2001-2010).

Mandatafgivningen signalerer grundlæggende vilje til at sikre vedtagelse af forslag i folketingssalen, der måtte følge af regeringens forhandlinger i EU. Hvis et parti ikke mener, at det endelige resultat af forhandlingerne i tilstrækkelig grad opfylder det afgivne mandat, så kan det dog vælge at stemme imod efterfølgende i folketingssalen uden derved at bryde med den parlamentariske norm. Opgørelsen synes samlet at vise, at den siddende regering uanset partifarve formulerer sine EU-forhandlingsmandater hen over midten med EU-aftalepartierne i højere grad end sammen med sine traditionelle støttepartier i indenrigspolitikken. Det er dog vanskeligt at vurdere det konkrete indhold af disse mandater, da de kan indeholde både mere brede og snævre instrukser til ministeren.

Partiernes stemmeadfærd i folketingssalen

Table 3 sammenfatter partiernes stemmeadfærd i folketingssalen i forhold til vedtagen lovgivning i de fire regeringsperioder 1998-2011 for henholdsvis national lovgivning og områder påvirket af EU. I forhold til national lovgivning, der ikke er relateret til EU, viser tabellen, at VK-mindretalsregeringerne har baseret hovedparten af sine flertal på støttepartiet Dansk Folkeparti, som har stemt for over 96 pct. af disse lovforslag. For Socialdemokraterne gjaldt det i 72,1 pct. af tilfældene i perioden 2001-2005, hvorefter stemmeandelen steg til henholdsvis 81,2 og 77,9 pct. for de seneste to regeringsperioder. Trods et lidt lavere tilslutningsniveau gælder næsten samme mønster for Det Radikale Venstre. Hvor Socialistisk Folkeparti i perioden fra 2001 til 2005 stemte for

Table 3: Afstemningsmønstre for vedtagne lovforslag 1998-2011 ud fra deres EU-status

Periode	Type lovgivning	Ja-andel											Enstemmighed
		EL	SF	S	RV	CD	KRF/KD	NA/LA	KF	V	DF	FRP/FRI	
1998-2001	Direkte EU-implementering	55,5	86,4	100	100	90,0	91,8	-	89,1	88,2	73,6	68,1	31,8
	EU-relateret national lovgivning	57,9	82,9	100	100	79,2	75,5	-	72,7	72,2	54,6	57,9	21,8
2001-2005	Ikke EU-relateret national lovgivning	68,9	83,2	100	100	86,9	76,9	-	75,6	75,6	60,6	60,2	30,0
	Total (N=790)	64,0	83,5	100	100	85,2	78,6	-	76,7	76,5	60,8	60,7	28,0
	Direkte EU-implementering	43,3	67,0	90,7	88,7	-	90,7	-	100	100	89,7	-	37,1
2005-2007	EU-relateret national lovgivning	26,2	51,2	68,0	68,6	-	75,6	-	100	100	92,4	-	18,6
	Ikke EU-relateret national lovgivning	43,0	56,2	72,1	73,6	-	80,1	-	100	100	96,3	-	37,7
	Total (N=678)	38,8	56,5	73,7	74,5	-	80,5	-	100	100	94,4	-	32,7
2007-2009	Direkte EU-implementering	46,0	80,7	93,2	93,2	-	-	-	100	100	86,4	-	43,2
	EU-relateret national lovgivning	34,1	52,6	72,6	72,6	-	-	-	100	100	96,3	-	28,9
	Ikke EU-relateret national lovgivning	42,4	64,1	81,2	77,7	-	-	-	99,5	99,5	96,5	-	37,8
2007-2011	Total (N=596)	41,1	63,9	81,0	78,9	-	-	-	99,7	99,7	95,0	-	36,6
	Direkte EU-implementering	61,0	83,9	89,8	89,8	-	-	96,2	100	100	90,7	-	55,9
	EU-relateret national lovgivning	38,4	74,6	77,2	73,7	-	-	86,3	100	100	96,6	-	32,3
Total (N=596)	Ikke EU-relateret national lovgivning	55,3	72,1	77,9	76,7	-	-	93,8	99,6	99,6	96,0	-	46,5
	Total (N=596)	51,4	74,5	79,4	77,7	-	-	92,0	99,8	99,8	95,4	-	43,9

Note: (-) ikke repræsenteret i Folketinget. NA blev først anmeldt som parti i Folketinget i juni/juli 2007. EL= Enhedslisten, SF= Socialistisk Folkeparti, S= Socialdemokraterne, RV= Det Radikale Venstre, CD= Centrumdemokraterne, KRF/KD= Kristeligt Folkeparti/ Kristendemokraterne, NA/LA= Nye Alliance/ Liberal Alliance, KF= Konservative Folkeparti, V= Venstre, DF= Dansk Folkeparti, FRP/FRI= Fremskridtspartiet/ Frihed 2000.

56,2 pct. af den vedtagne lovgivning uden relation til EU, er samme andel efter 2007 steget til 72,1 pct. Samme tendens gør sig gældende for Enhedslisten om end fortsat på et endnu lavere niveau. Fra 2005 og særligt efter 2007 er venstrefløjen dermed i stigende grad begyndt at stemme sammen med regeringen, ligesom det generelle niveau af enstemmighed i Folketinget er steget.

Tabellen viser forskellige koalitions mønstre for vedtagne love, alt efter om de implementerer EU-regler eller ikke. Socialdemokraterne, Venstre, Det Konservative Folkeparti og Det Radikale Venstre støtter i folketingssalen hovedparten af den lovgivning, som udspringer fra EU. Både før og efter 2001 støttede regeringspartierne samtlige forslag. Procenterne for Socialdemokraterne og Det Radikale Venstre ligger hen over perioden 2001-2011 på et stabilt niveau omkring eller lidt over 90 pct. Under SR-regeringen 1998-2001 lå opbakningen fra Venstre og Det Konservative Folkeparti næsten lige så højt. Denne afstemningsadfærd synes at understrege eksistensen af en betydelig stabilitet i koalitions kredsen på EU-området. En analyse af de afvigende tilfælde tyder også på grundlæggende tilslutning til en parlamentarisk norm om at vedtage EU-implementeringer, idet ingen love afvistes med henvisning til substansen i EU-reglerne, hvilket ellers forekommer for EU-skeptiske partier.⁵ Enhedslisten fremstår omvendt som Folketingets mest EU-skeptiske parti med ja-procenter mellem 43,3 og 61,0 fra 2001 til 2011.

Udviklingen i Dansk Folkepartis stemmeadfærd er interessant. Da partiets rolle i 2001 ændrede sig fra oppositions- til støtteparti, steg dets andel af ja-stemmer fra 73,6 pct. til 89,7 pct. og forblev efter 2005 på omtrent samme høje niveau, hvor vi omvendt forventede, at modstanderpartierne også ville markere deres modstand gennem afstemningerne i Folketingssalen. Dansk Folkepartis ja-procenter ligger også markant højere end dets andel af tilslutning i Europa-udvalget, hvilket vidner om, at partiet tilsyneladende markerer sin modstand imod EU i udvalgsarbejdet (og Europa-Parlamentet), men når lovgivningen kommer til afstemning i folketingssalen, stemmer det for de fremsatte lovforslag og optræder på den måde, *de facto*, også som støtteparti ved implementeringen af store dele af EU-lovgivningen.

EU-lovgivning handler tilsyneladende ikke bare om EU *per se*, da der er stor forskel på flertalsdannelsen afhængigt af, om det er EU-implementering eller nationalt initieret lovgivning påvirket af EU. Denne væsentlige forskel i forhold til koalitionsdannelsen ville ikke blive indfanget i en dikotom kodning af lovgivningens EU-relevans. For nationalt initieret lovgivning viser tabellen, at koalitions mønsteret ikke afhænger stort af, om loven er EU-relateret eller ikke. Hverken EU-positive eller EU-negative partier stemmer mere eller mindre for forslag initieret af regeringen, om de er EU-relaterede eller ikke. Vores resul-

tater viser derimod, at det er helt afgørende for koalitionsdannelse, om lovgivningen udspringer fra EU, som det sker i implementering, eller den danske regering. Det tyder på, at tabt eller bevaret dagsordenskontrol forklarer mere end en generel positiv indstilling til EU, uanset om EU-retten i et vist omfang begrænser regeringens råderum med hensyn til et lovforslags konkrete indhold. Dette taler for, at europæisering i form af tabt dagsordenskontrol systematisk har betydning for flertalsdannelsen i Folketinget. En indvending kunne lyde, at EU-implementeringslove ofte er forholdsvis tekniske og politisk ukontroversielle, hvilket kunne forklare den brede koalitionsdannelse. Enstemmighedsniveauet må formodes at ligge markant højere for sådanne forslag, og selvom det ligger lidt højere for EU-implementeringslovene, så er det kun efter 2007, at der var fuldstændig enighed om mere end halvdelen af disse love.

Socialistisk Folkeparti er det parti, som har haft de største udslag i sin stemmeafgivelse i perioden. Som parlamentarisk grundlag for SR-regeringen fra 1998 til 2001 stemte partiet ja til 86,4 pct. af alle vedtagne EU-implementeringslove. Efter 2001 faldt ja-andelen til 67,0 pct., hvorpå den steg til 80,7 pct. i 2005-2007, og igen i perioden fra 2007-2011 steg ja-procenten til 83,9 pct., altså næsten samme niveau som de gamle ja-partier. Der er flere interessante observationer vedrørende Socialistisk Folkepartis stemmeadfærd. Det gør en forskel, om partiet er i opposition eller støtteparti. Alligevel skiftede partiet kurs efter 2005. VK-regeringen blev ellers siddende ved valget og med helt uændrede flertalsmuligheder. Stigningen for Socialistisk Folkeparti på dette tidspunkt taler for, at partiets deltagelse i det nye nationale kompromis fra december 2004 også betød, at partiet i stigende grad tog medansvar for de danske forpligtelser i samarbejdet og trådte ind i kredsen af ja-partier ved implementering i form af lovgivning. En mere pragmatisk politik på EU-området kan ligeledes opfattes som et centralt element blandt flere i at blive regeringsduelige (Nielsen og Pedersen, 2012). Alternativt kan den forøgede tilslutning fra Socialistisk Folkeparti til regeringens lovforslag forklares med substantielle ændringer i den lovgivning, der stemmes om, fx da regeringen ændrede sin klima- og miljøpolitik. En dybere analyse af vores tal tyder faktisk på, at et sådant skifte faktisk gjorde sig gældende i forhold til Socialistisk Folkepartis tilslutning til EU-implementering efter 2007, men også at dette skifte ikke kan forklare hele ændringen i partiets afstemningsadfærd vedrørende implementeringsdelen. Det taler ligeledes for vores argument, at SF's EU-politik påvirkes allerede fra 2005, mens en større ændring i partiets stemmemønster på de øvrige politikområder først sker i perioden efter 2007, da partiet indgik i nærmere samarbejde med Socialdemokraterne om et fremtidigt regeringssamarbejde.

Partiernes samlede stemmeadfærd synes at støtte forventningen om, at en del af deres politik fastlægges i en bredere kreds af aftalepartier, som har forpligtet sig til at sikre, at de danske forpligtelser opretholdes i EU. En indvending kunne lyde, at EU-love er stærkest koncentreret på bestemte politikområder, og at forskellene i konsensusniveau skyldes forskelle mellem disse. Dette argument undersøger vi i tabel 4, der viser, hvordan konsensusniveauet mellem de fire gamle partier V, K, S og R, som i hele undersøgelsesperioden har tilhørt kredsen af EU-partier, har været højere omkring implementerende lovgivning (mellem 86 og 90 pct.) end i øvrigt (mellem 66 og 74 pct.), uanset om politikområdet har en høj EU-andel eller ej og uanset regeringens farve. Vores tal tyder på, at forskellen i konsensus omkring EU-implementering ikke skyldes forskelle mellem politikområder.

Tabel 4: Konsensusniveau (S, V, K og R) opdelt efter politikområder og regeringssammensætning

Politikområde		1998-2001 (SR)	2001-2011 (VK)
Høj andel af EU-implementering (ni politikområder dækkende 1347 love)	Implementering	87,1	90,4
	Ikke implementering	74,2	71,7
Lav andel af EU-implementering (ti politikområder dækkende 1547 love)	Implementering	88,0	86,5
	Ikke implementering	72,6	66,5

Note: Ikke-implementering dækker over nationalt initieret lovgivning, EU-relateret eller ikke.

Afslutning

Den europæiske integrationsproces har ifølge litteraturen påvirket magtrelationerne mellem nationale regeringer og parlamenter til førstnævntes fordel (Maurer og Wessels, 2001; Anderson, 2002; Goetz, 2005; Börzel og Risse, 2006). Som modsvar har nationale parlamenter opbygget formelle institutioner til at kontrollere regeringerne (Raunio, 2009, Raunio og Hix, 2000; Holzhaecker, 2007; Lupia, 1992; Bergman og Damgaard, 2000). Folketinget var pioner i udviklingen af disse formelle mekanismer til at sikre parlamentarisk flertal bag og kontrol af indholdet i de danske EU-forhandlingspositioner, hvorfor dansk EU-koordinering er blevet intensivt studeret og oftest i et institutionelt perspektiv.

I forhold til spørgsmålet om de danske mindretalsregeringers flertalsopbygning og koalitions håndtering har vi igennem artiklen argumenteret for, at dansk EU-politik også med fordel kan forstås ud fra et koalitionssteoretisk perspektiv. Vores tal indikerer, at der ikke udelukkende sker en europæisering

af Folketingets institutioner, men også en europæisering af koalitionsdannelsen forud for den formelle udvalgsbehandling. Vi finder det derfor relevant at betone vigtigheden af systematisk at inddrage de partipolitiske og koalitions-mæssige dynamikker for at kunne forklare udformningen af dansk EU-politik (Damgaard, 2000; jf. King, 1976). Tesen har imidlertid ikke kun været, at der i tillæg til det institutionelle perspektiv findes et partipolitisk element, som det tidligere er blevet påpeget af Jensen (2003) og Damgaard og Jensen (2005), men hvor deres analyser primært har været centreret om partiernes aktivitet i selve Europaudvalget, har de i langt mindre grad præciseret karakteren af deres koordination. Vores artikel tyder i den sammenhæng på, at der findes en betydende forudgående og forligslignende aftalestruktur, hvormed en relativt fast kreds af politiske partier overordnet fastlægger rammerne for dansk EU-politik både i forhold til traktatsspørgsmål og kontinuerlig flertalsopbygning. Dette sker gennem fastlagte uformelle procedurer og normer forud for behandlingen i Europaudvalget, hvis møder primært fungerer som en registrering heraf. EU-medlemskabet opstiller nogle særlige betingelser for og påvirker dermed en del af koalitionsdannelsen om lovgivning i Folketinget. Hvor mindretalsregeringerne de seneste to årtier i stigende grad er begyndt at skabe deres flertal sammen med deres parlamentariske støttepartier om den nationale lovgivning, tyder vores analyse på, at regeringerne på tværs af politiske områder fortsat skaber bredere flertalskoalitioner gennem inddragelsen af oppositionspartierne når lovgivningen udspringer fra EU, som dermed forbliver konsensuspolitik.

Samarbejdet om implementering af EU-regler er bredere end først antaget, da selv skeptiske partier ofte stemmer for, hvilket isoleret set kunne tale imod vores forventninger. Dansk Folkepartis lavere ja-procenter før 2001 tyder dog snarere på, at rollen som støtteparti for regeringen virker disciplinerende i folketingssalen, hvorimod partiet i højere grad markerer sin parlamentariske modstand i Europaudvalget. Socialistisk Folkepartis mandatafgivning har ligget stabilt på ca. 88 pct. både før og efter, de tiltrådte det nye nationale kompromis. Når afstemningsadfærden i folketingssalen alligevel påvirkes, taler det isoleret set for vores forventning om, at et parti påvirkes af at indtræde i forligslignende institutioner og som aftalepart opnå et ansvar.

Analysens konklusioner peger på en europæisering af koalitionsdannelsen i Folketinget. Regeringens tab af dagsordenskontrol rejser særlige udfordringer for de danske mindretalsregeringer og udgør dermed en sandsynlig forklaring, i hvert fald når et forslag rummer potentiale for partikonflikt. Danske regeringer søger at håndtere disse udfordringer ved at inddrage en bred kreds af oppositionspartier i dens flertalsopbygning forud for den formelle behandling i Folketingets Europaudvalg. Deltagelse i denne kreds af partier medfører både

rettigheder og forpligtelser. Partiernes koordination og opbygning af flertal minder om de stærke parlamentariske normer, der gælder mellem Folketingets partier om at overholde indgåede politiske aftaler og dermed om den måde, som de politiske partier normalt opererer på under dansk mindretalsparlamentarisme. Fremtidige studier bør gøre mere ud af, hvordan EU's tilstedeværelse i dansk lovgivning, partiernes forskellige holdninger til EU samt det forhold, at EU fastsætter regler på tværs af politiske sektorer, også påvirker, hvilke partier som danner regering sammen. Danske regeringer har således ikke omfattet EU-modstanderpartier, og den offentlige debat om emnet tyder på, at EU udgør en af de væsentligste forhindringer for, at Dansk Folkeparti kan komme i regering. Hvis et modstanderparti derimod ændrer sin politik og bliver mere positivt, som det er sket for Socialistisk Folkeparti, så vil det næppe skade partiets chance for at komme i regering, at der ikke længere må tages hensyn til dette problem.

Noter

1. Tak til Anne Plougmann Knudsen, Mikkel Munk Quist Andersen og Merete Arentoft for hjælp til kodningsarbejdet. Vi er ligeledes taknemmelige for kommentarer og konstruktiv kritik fra paneldeltagerne på Dansk Selskab for EU-forskning i 2010 og fra Sessions of Workshops i Münster, 22.-27. marts 2010, Workshop 11: The Europeanization of National Political Parties.
2. Anfører et lovforslags bemærkninger, at det implementerer et nyt direktiv eller følger af en domstolsafgørelse, er det kodet som implementering. Lovforslag, der angives at skulle notificeres for EU-kommissionen, er kodet som EU-relaterede. Når et lovforslag gennemfører et direktiv, fremgår det ikke altid klart, om det allerede er blevet implementeret. Vi har i hvert tvivlstilfælde foretaget kontrol gennem yderligere opslag i Folketingstidende eller EURLEX.
3. For 2000/2001-samlingen har vi fået adgang til Magtudredningens data og kan for 214 vedtagne love, svarende til 7,4 pct. af vores sample, direkte sammenligne kodningerne. De tre kodekategoriers interkoderreliabilitet kan angives ved, at der fandtes overensstemmende kodning for 186 af lovene (86,9 pct.). Cohen's kappa er 0,75, hvor værdier over 0,7 sædvanligvis må anses for reliable. Vi analyserede efterfølgende de fundne uoverensstemmelser og fastholdt vores egen kodning i halvdelen af tilfældene (14 ud af 28).
4. Ifølge Togeby et al. (2003: 121) var 12 pct. af den danske lovgivning gennemførelse af EU-direktiver og 25 pct. tilpasning til EU-regulering i folketingsamlingen 2000/2001. Kelstrup et al. (2008: 337) fandt den samlede andel af lovforslag med reference til EU fra 1998 til 2007 til årligt at ligge mellem 20 og 27 pct. Blom-

- Hansen og Christensen (2004: 71) peger på, at andelen af udstedte bekendtgørelser med EU-indhold ligger lavere, end det er tilfældet for lovgivning.
5. Vi har kvalitativt analyseret EU-partiernes begrundelser for deres afstemningsadfærd ud fra folketingsdebatter og udvalgsbetænkninger i de 31 tilfælde fra 1998 til 2007, hvor ikke alle partier stemte for. For otte af lovene angav mindst ét af dem eller de afvigende partier, at de ville have støttet lovens EU-implementeringselementer, hvis de havde stået alene. I fire tilfælde anså partierne modsat regeringen ikke loven for at være en nødvendig implementering. I otte tilfælde angaves "underimplementering" som problem samt i syv tilfælde "overimplementering", altså at regeringen henholdsvis gør for lidt eller mere end nødvendigt for at følge EU. I blot ét tilfælde angaves regeringen ikke at have fulgt sit mandat, og også i ét tilfælde meddelte et parti helt åbent, at det havde fortrudt at have støttet regeringens mandat. For syv love var det ikke muligt at finde EU-relaterede begrundelser for afvigelsen.

Litteratur

- Anderson, Jeffrey J. (2002). Europeanization and the Transformation of the Democratic Polity, 1945-2000. *Journal of Common Market Studies* 40 (5): 793-822.
- Auel, Katrin og Arthur Benz (2005). The Politics of Adaptation: The Europeanisation of National Parliamentary Systems. *The Journal of Legislative Studies* 11 (3/4): 372-393.
- Benz, Arthur (2004). Path-Dependent Institutions and Strategic Veto Players: National Parliaments in the European Union. *West European Politics* 27 (5): 875-900.
- Bergman, Torbjørn og Erik Damgaard (red.) (2000). *Delegation and Accountability in European Integration. The Nordic Parliamentary Democracies and The European Union*. London: Frank Cass.
- Bille, Lars (1991). Anmeldelse af Erik Damgaard (red.) *Parlamentarisk forandring i Norden. Politica* 23 (1): 105-107.
- Blom-Hansen, Jens og Jørgen Grønnegård Christensen (2004). *Den europæiske forbindelse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Börzel, Tanja og Thomas Risse (2006). Europeanization: The Domestic Impact of EU Politics, pp. 483-504 i Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack og Ben Rosamond (red), *Handbook of European Union Politics*. London: Sage.
- Bräuning, Thomas og Marc Debus (2009). Legislative Agenda-setting in Parliamentary Democracies. *European Journal of Political Research* 48 (6): 804-839.
- CEPOS (2011). *EU-rettens stigende indflydelse på Danmarks demokratiske styreform*, analysenotat af marts 2011. CEPOS: Center for Politologiske Studier.
- Christiansen, Flemming Juul (2008). *Politiske forlig i Folketinget. Partikonkurrence og samarbejde*. Aarhus: Politica.

- Damgaard, Erik (red.) (1990). *Parlamentarisk forandring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Damgaard, Erik (2000). Parliament and Government, pp. 265-280 i Peter Esaiasson og Knut Heidar (red.), *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State University Press.
- Damgaard, Erik og Henrik Jensen (2005). Europeanisation of Executive-Legislative Relations: Nordic Perspectives. *Journal of Legislative Studies* 11 (3/4): 394-411.
- Damgaard, Erik og Palle Svensson (1989). Who Governs? Parties and Policies in Denmark. *European Journal of Political Research* 17 (6): 731-745.
- Döring, Herbert (1995). *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*. Frankfurt a. M.: Campus Verlag.
- Europaudvalget (2001-2010). *Europaudvalgets opgørelser over tilslutning til forhandlingsopleg i Europaudvalget i Folketingsårene 2001-2010*.
- Folketinget (2004). *Danmark i det udvidede EU*. Folketinget, Christiansborg.
- Folketinget (2008). *Dansk europapolitik i en globaliseret verden*. Folketinget, Christiansborg.
- Goetz, Klaus (2005). The New Member States and the EU: Responding to Europe, pp. 254-284 i Simon Bulmer og Christian Lequesne (red.), *The Member States of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Holzacker, Ronald (2007). National Parliamentary Scrutiny: Comparing Rules, Institutions and Behaviour, pp. 180-206 i Ronald Holzacker og Erik Albæk (red.), *Democratic Governance and European Integration. Linking Societal and State Processes of Democracy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Jensen, Henrik (2003). *Europaudvalget. Et udvalg i Folketinget*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Henrik (2007). A Model for the Strictest Scrutiny? The Danish European Affairs Committee in a Party Group Perspective, pp. 207-228 i Ronald Holzacker og Erik Albæk (red.), *Democratic Governance and European Integration. Linking Societal and State Processes of Democracy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Kelstrup, Morten, Dorthe Sindbjerg Martinsen og Marlene Wind (2008). *Europa i forandring. En grundbog om EU's politiske og retlige system*. København: Hans Reitzels Forlag.
- King, Anthony (1976). Modes of Executive-Legislative Relations: Great Britain, France and West Germany. *Legislative Studies Quarterly* 1 (1): 11-36.
- Ladrech, Robert (2002). Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics* 8 (4): 389-403.
- Laver, Michael og Normann Schofield (1990). *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

- Lupia, Arthur (1992). Busy Voters, Agenda Control, and the Power of Information. *American Political Science Review* 86 (2): 390-403.
- Maurer, Andreas og Wolfgang Wessels (2001). *National Parliaments on Their Ways to Europe: Losers or Latecomers?* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Moravcsik, Andrew (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Nielsen, Rasmus Leander og Rasmus Brun Pedersen (2012). The Danish Left and the Constitutional/Lisbon Treaty: From Vote/Office Seekers to Policy Pragmatists, pp. 213-235 i Michael Holmes og Knut Roder (red.), *The Left and the European Constitution*. Manchester: Manchester University Press.
- Pedersen, Helene Helboe (2011). Etableringen af politiske forlig som parlamentarisk praksis. *Politica* 43 (1): 27-47.
- Pedersen, Rasmus, Brun (2009). *Danmark under traktaterne. Et case studium af regerings- og parlamentsrelationerne under forhandlingerne om Fælles Akten og Maastricht-traktaten*. Aarhus: Politica.
- Raunio, Tapio (1999). Always One Step Behind? National Legislatures and the European Union. *Government and Opposition* 34 (2): 180-202.
- Raunio, Tapio (2005). Holding Governments Accountable in European Affairs: Explaining Cross-National Variation. *Journal of Legislative Studies* 11 (3/4): 319-342.
- Raunio, Tapio (2009). National Parliaments and European Integration: What We Know and Agenda for Future Research. *Journal of Legislative Studies* 15 (4): 317-334.
- Raunio, Tapio og Simon Hix (2000). Backbenchers Learn to Fight Back: European Integration and Parliamentary Government. *West European Politics* 23 (4): 142-168.
- Raunio, Tapio og Matti Wiberg (2010). How to Measure the Europeanisation of a National Legislature? *Scandinavian Political Studies* 33 (1): 74-92.
- Strøm, Kaare (1990). *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strøm, Kaare og Arthur Lupia (2008). Bargaining, Transaction Costs, and Coalition Governance, pp. 51-84 i Torbjörn Bergman, Wolfgang C. Müller og Kaare Strøm (red.), *Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Togeby, Lise, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen og Signild Vallgård (2003). *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra Magtudredningen*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Tsebelis, George (2002). *Veto Players. How Political Institutions Work*. New York: Russell Page.